

Серед домінуючих жанри: 70% респондентів групи А і 58% респондентів групи Б писали поетичні твори, 52% респондентів підгруп А і 12% респондентів групи Б писали прозові твори, 29% респондентів підгруп А і 12% респондентів групи Б вели щоденникові записи, 13% респондентів підгруп А і 5% респондентів групи Б писали казкові твори (див. рис. 9).

За критерієм χ^2 на 0,05 рівня значимості були виявлені статистично значимі різниці між вибором жанру поезії та іншими жанрами для групи Б в цілому.

Висновки.

Між віковими періодами створення творчого продукту і його жанровою приналежністю кореляція відсутня. В межах кожної групи і підгрупи були виділені домінуючі жанри: 70% респондентів групи А і 58% респондентів групи Б писали поетичні твори, 52% респондентів підгруп А і 12% респондентів групи Б писали прозові твори, 29% респондентів підгруп А і 12% респондентів групи Б вели щоденникові записи, 13% респондентів підгруп А і 5% респондентів групи Б писали казкові твори; 68% респондентів підгруп А2 і 72% респондентів групи А1 писали поетичні твори, 55% респондентів підгруп А2 і 49% респондентів групи А1 писали прозові твори, 27% респондентів підгруп А2 і 31% респондентів групи А1 вели щоденникові записи, 18% респондентів підгруп А2 і 10% респондентів групи А1 писали казкові твори. Подальші перспективи дослідження вбачаємо в експериментальному аналізі процесуально-динамічних характеристик літературної творчості сучасних авторів вербально-художнього тексту.

Список використаних джерел

1. Кривопишина О. А. Аналіз індивідуальних хронотопів авторів вербально-художніх текстів. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 8. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 113–121.
2. Кривопишина О. А. Процес літературної творчості в юності: ізоморфізм творця і тексту / О. А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. акад. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 124–132.
3. Кривопишина О. А. Процес літературної творчості в юності у вимірах теорії динамічних систем / О. А. Кривопишина // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 22 (46). – С. 43–50.

4. Кривопишина О. А. Процес літературної творчості як низка самоподібних фракталів / О. А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред. С. Д. Максименка. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2008. – Т. 9, ч. 3. – С. 99–109.
5. Кривопишина О. А. Процес літературної творчості як окремий прояв “просторового самовиявлення” особистості / О. А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології. – Т. 10, ч. 11 / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2009. – С. 226–241.
6. Кривопишина О. А. Психологія літературної творчості в юності: монографія / Олена Анатоліївна Кривопишина. – Суми: Видавництво СумДУ, 2009. – 448 с.

This article represents the results of the experimental research of genre peculiarities of modern authors' literary works; analyses the presence – absence of dependence on age period and genre peculiarities of process of literary work.

Key words: literary genres, author of verbal-fiction texts, age periods, process of literary work, creative products.

Отримано: 30.03.2010

УДК 159.923.2

К.С.Максименко

Методологічні застереження й екзистенційні пресупозиції аналізу “Я-переживання” як уособлення психічного стану

У статті розкриваються основні особливості стану творчості, які полягають в тому, що дають можливість людині відчувати реальність власного Я, його існування і становлення. Встановлено, що стан творчості доцільно вивчати методом аналізу продуктів діяльності, що ми й зробили у цій роботі.

Ключові слова: стан творчості, особливості, метод аналізу продуктів діяльності.

В статье раскрываются основные особенности состояния творчества, заключающиеся в том, что дают возможность человеку почувствовать реальность собственного Я, его существования и становления. Установлено, что состояние творчества целесообразно изучать методом анализа продуктов деятельности, что мы и сделали в этой работе.

Ключевые слова: состояние творчества, особенности, метод анализа продуктов деятельности.

Хвороба, навіть не та, що знаходиться у компетенції психіатрії, а саме звичайне типове хронічне соматичне захворювання, як-от, наприклад, холецистит, ставить людину, особистість, в особливу ситуацію психосоціальних обмежень. Зрозуміло, що часто-густо ця ситуація психосоціальних обмежень, до яких залучаються соматичні страждання, фрустрація, страхи і т.п. відводить людині, особистості певну екзистенційну позицію щодо зовнішнього світу. Смісл такої екзистенційної позиції був свого часу чітко сформульований С.К'єркегором: "Залиште мене у спокої в моєму скрутному становищі" [5, с. 226].

Своєрідність саме психологічного, медико-психологічного підходу до таких пацієнтів полягає в тому, що, на відміну від суто медичної, суто "лікарської" позиції, психолог-клініцист має справу не просто з хворобою чи організмом, чи навіть хворим (згадаймо класичне правило: "лікуємо не хворобу, а хворих"), а з особистістю.

Саме ця обставина і своєрідність позиції медичного психолога і передбачають постановку проблеми методологічного розмежування як з суто біологізаторським, симптомо- та синдромно-орієнтованим підходом до пацієнта, так і з протилежним, суто екзистенційно-особистісним розглядом хворого як, перш за все, "Я, що страждає", мимоволі привносячи в аналіз психічних станів та внутрішню картину хвороби філософський, теологічний чи навіть буденно-псевдомістичний присмак, як от "така вже карма", "це нам за гріхи наші" тощо.

Дозволимо собі, спираючись на досвід вітчизняних та зарубіжних психологів-клініцистів узагальнити деякі методологічні положення, що стосуються аналізу психічних станів хворих, основний діагноз яких стосується не психічної сфери, а саме соматичних хвороб на стадії хроніфікації.

Першим таким методологічним застереженням, тобто положенням, що не просто декларується, а швидше, сповідається, при клініко-психологічному підході до пацієнта є не просто декларація, а відданість ідеї та концепції холистичного розуміння людської істоти на противагу картезіанському дуалізму чи вульгарному матеріалізму. Життя й переживання життя – нероздільні. Психіка впливає на тіло,

а тіло – на психіку. Взаємозалежність, взаємозумовленість, флуктуація психічних станів, спонтанність та стохастичний характер детермінації тих чи інших явищ і двоїстість біопсихічного, психобіологічного, соціопсихічного і т.п. впливів на особистість та особистості на організм і соціум – "альфа і омега" холистичної концепції.

Другим методологічним застереженням є прийняття й розуміння ідеї про те, що будь-який психічний стан, хворобливий чи змінений, визначається за своїми формами та динамікою впливів соціокультурними стереотипами й нормами. Існує досить значна кількість кроскультурних досліджень, які виявили й довели: соціокультурні зразки переживань і страждань існують у доволі широкому діапазоні – від особливих нозологічних одиниць до етнокультурно зумовлених зразків їх комунікативного виразу.

І, зрештою, третє методологічне застереження: оскільки розвиток психофармакології дає можливість все ефективніше коригувати і регулювати психічні стани за допомогою хімічних речовин, це означає, що будь-який психічний стан має свій біохімічний корелят. Отже, біохімічну зумовленість і, внаслідок цього, можливість впливу на психічний стан не можна ігнорувати чи, тим більше, зловживати, віддаючи її "на відкуп" нормотимікам, антидепресантам, коректорам поведінки тощо. Саме делікатне врахування мізкових, нервових, метаболічних процесів та їхнього впливу на психічні стани соматично хворих пацієнтів, особливо в поєднанні з мистецтвом і глибиною етико-психологічного та психотерапевтичного втручання, – ось у чому полягає непроста задача психолога-клініциста на шляху діагностування та належної допомоги в подоланні негативних переживань у пацієнтів цієї категорії.

Розглянемо тепер екзистенційні пресупозиції, тобто вихідні установки нашого експериментального дослідження. Почнемо з того, що зайвим було б наголошувати на беззаперечній важливості індивідуальності ідей екзистенціалізму, феноменології та психоаналізу в цілому, щодо їхньої ролі та значущості в осягненні, розумінні й саморозумінні особистістю себе і своїх переживань. Більш того, на думку відомих вітчизняних філософів, "в таких концепціях, як екзистенціалізм, внутрішній досвід суб'єкта... вже не привілей знати те, чого не знають всі інші, а привілей з найбільшою повнотою відчувати, претерпівати те, що відчувають, претерпівають також і всі інші" [9, с. 61]. Безумовно, екзистенціалізм дав напрямок зовсім іншому підходу до розуміння психічних станів, страждань у цілому і переживання останніх, зокрема.

Ставши однією з підвалин так званої третьої сили в психології, а саме гуманістичного підходу, екзистенціалізм сьогодні наприкінці першого десятиліття ХХІ сторіччя, разом з тим, є досить зрозумілим і в своїх обмеженнях, переоцінка або ж недооцінка яких деформує загальну, так би мовити, орієнтувальну основу цілісного підходу до людини, до особистості.

На наш погляд, принаймні дві пресупозиції сучасного екзистенціального погляду на людину заслуговують на увагу в перспективі дослідження психічних станів.

По-перше, своєрідна егоцентрованість екзистенційних концепцій, в якій особистісне “я” своїй відокремленості розглядається як таке, що “закинуте у ворожий світ”. По-друге, вселяє наголошення на самотності людини. І в цьому сенсі ці, усталені пресупозиції, що набули статусу упередженості, потребують деяких уточнень.

Вище вже наводилося посилання на відому працю М.К.Мамардашвілі зі співавторами, в якій, зокрема, підкреслюється, що екзистенціалізм, так само як психоаналіз, абстрагується від “даних умов та відносин” [9, с. 69]. Екзистенціалісти наголошують на відповідальності самого індивіда, соціального індивіда, за власні розлади, в тому числі й за несприятливі стани, які трапляються з ним. До певної міри так і є, але ж насправді тільки до певної міри. Справа в тому, що жодна людина не є островом, як свого часу відмітив видатний англійський поет Джон Донн. А в концепції Л.С. Виготського прямо постулюється положення про те, що людська дитина є соціальною істотою уже при своєму народженні, оскільки не може ні вижити, ні розвиватися без соціального середовища. Увесь соціокультурний світ – людський спадок, норми, цінності й досягнення людства – ось безпосередні детермінанти, що формують власне людське “Я”. Індивід лише інтеріоризує їх, як це яскраво показав П. Жане, а пізніше підтримав і розвинув Л.С. Виготський. Отже, виходити з первісної самотності людини, з егоцентричної установки на ворожість навколишнього світу, абстрагуватися від конкретної психосоціальної та, навіть, економічної ситуації – і наївно, і ненауково. Навпаки, весь досвід психотерапевтичної роботи, навіть досвід класичного психоаналізу, показує: визначальним для психотерапії чинником є, кінець-кінцем, усвідомлення й подолання егоцентричної установки. Слід чітко розрізняти філософсько-світоглядний рівень розгляду проблематики “людина-світ” і конкретно клініко-психологічний рівень. Якщо для першого рівня безумовно важливим є питання про стосунки особистості зі світом, в якому їй ніщо не належить, оскільки вона, скажімо, не є власником жодної форми власності, то для психотерапевтичного

рівня важливі зовсім інші фактори: контакт з психологом та лікарем, психотерапевтом, психологічна атмосфера у відділенні лікарні, вихід за рамки власного страждання й здатність пережити страждання з іншими, за інших, здатність і навички естетизувати власні страждання, спираючись на соціокультурні зразки тощо.

В нашому дослідженні ми намагалися як врахувати все те цінне, що є у гуманістичному напрямку (культура саморефлексії, робота з особистісними смислами, увага до власного “Я”, безустановочне ставлення до пацієнта, прийняття його внутрішнього світу і т. ін.), так і не нав’язувати і не підтримувати зануреність у власні переживання, егоцентричні установки, почуття самотності та покинутості тощо.

Отже, була витримана тенденція на поєднання адекватного ставлення до себе й до хвороби з позитивно-оптимістичним відношенням до лікування й декларувалися зусилля до такого балансування когнітивної й емоційної складових у структурі внутрішньої картини хвороби, щоб доступне знання про дану нозологічну одиницю і розуміння способів дій, спрямованих на регуляцію власних станів, не заважали один одному, а, навпаки, сприяли б становленню адекватної смислової саморегуляції пацієнтів.

Експериментальне вивчення психічних станів людини являє собою доволі складну дослідницьку проблему. Ще М. Д. Левітов зазначав, що отримання надійних емпіричних даних щодо змісту і динаміки протікання психічного стану вкрай утруднене неможливістю встановити чіткі психологічні кореляти даного феномена [6].

Проблематичним є й використання самозвітів досліджуваних. Справа в тому, що самозвіт руйнує переживання як суб’єктивний дериват стану. Бажання висловити, вербалізувати переживання певного стану раціоналізує саме переживання, знищуючи його емоційний компонент. Реально людина декларує своє розуміння того, що вона, як їй здається, переживала. Це явище, до речі, дуже вдало описане в художній літературі. Зокрема, Костянтин Левін (герой “Анни Кареніної” Л.Толстого) дуже глибоко переживає красу природи, але для нього є нестерпним про це говорити, і він не любить, коли про це говорять інші. Вербалізація (раціоналізація) руйнує його переживання, роблячи їх неприємними, грубими, “спотвореними”. Методичні перешкоди уявляються нездоланими, якщо врахувати положення М.М.Бахтіна про те, що висловлювання не стільки виражає переживання певного стану, скільки формує його [1]. Точніше було б сказати, що воно його реформує, видозмінює, отже, суб’єкт, що звітується, опиняється в стані створення зовсім нового

переживання, і, зрозуміло, що його пояснення не можна розглядати як серйозні дані. В цьому плані не має сенсу покладатися й на інтроспекцію, коли завдання щодо самопостереження за власним станом ставиться до його виникнення. Реально цим завданням ми відчуємо людину від власного стану, що вже саме по собі є артефактом, оскільки сутнісна психологічна характеристика стану полягає якраз в тому, що він є станом особистості, тобто – нею самою в даний момент, отже, ні про яке відокремлення мова йти не може, навіть теоретично.

Вказані труднощі призводять до того, що все, що ми знаємо сьогодні про психічні стани є суто описовою інформацією життєвського рівня (звісно, це ніяк не можна вважати феноменологією). Хоча, слід віддати належне таланту великих клініцистів, чії описи є не просто літературно досконалими, а й дуже точними та евристичними.

Особливо цінним у даному аспекті нам видається ідея М.Є. Бурно щодо використання творчого самовираження [4]. Адже стан творчості – саме той, по відношенню до якого цей метод може бути адекватним. Однак, його застосування вимагає створення концептуальної парадигми, яка зовсім не може бути схожою на традиційну. Варто при цьому виходити з того, що ми знаємо точно: акт творчості, безсумнівно, пов'язаний з особливим психічним станом особистості. Це називають “піднесенням”, “натхненням” etc, але нам здається, що необхідності в таких назвах немає, адже креативність як вияв сутності особистості є цілком своєрідним, несхожим ні на які інші, станом. Специфіка креативного акту така, що в ньому відбувається вільний і власне вмотивований вияв особистості, і це, безумовно, означає, що в продукті творчої діяльності відбивається якимось чином внутрішній світ людини (принцип опредметнення, встановлений С.Д.Максименком [8]). Результатом такого вираження-втілення завжди є символ, “даний за допомогою якогось зображення, – зазначає О.Ф.Лосєв, – або без нього, і він завжди є дещо оформленим і упорядкованим. Він містить у собі завжди якусь ідею, котра виявляється законом всієї його побудови” [7, с. 259]. За останніми даними Дж.Аллана, символ, що утворюється в результаті акту творчості являє собою складну цілісність образу і переживання. Отже, повинна існувати принципова можливість “розкодування” продуктів творчого акту, в тому сенсі, що ми можемо в них дістати інформацію щодо внутрішнього світу суб'єкта творчості, і, зокрема, його психічного стану в момент творчості. Але ця можливість, підкреслимо це, існує, дійсно, лише принципово, оскільки в межах традиційного підходу до вивчення психології особистості, всього цього зробити не можна.

Говорячи про традиційний підхід, ми маємо на увазі ту методологічну схему, згідно з якою дослідник нібито може отримати дійсні науково-достовірні знання про психологію особистості, відокремившись від живої реальної людини і працюючи в просторі абстракції. Результатом такого пізнання, зрозуміло, буде лише логічна схема, в якій не буде індивідуальної нюансовості, складності, не буде життя. Якщо для деяких завдань такий підхід може бути виправданим, то для вивчення особливостей психічного стану він не придатний абсолютно, адже стан – завжди суто індивідуальний і живий візерунок, і його схематизація означає знищення самого предмету дослідження. Чи є, скажімо, твір митця відбитком – втіленням його внутрішнього світу? Так, безумовно. Але чи можемо ми “розшифрувати” цей світ, якщо зовсім абстрагуємося від життя митця як людини? Це звучить як нонсенс. Ми дійсно можемо спробувати реконструювати дуже сильні, яскраво-хворобливі стани, наприклад, Ван Гога, за його картинам, але лише у випадку, якщо ми знаємо його життя і його особистість. Отже, завдання вивчення особливостей психічного стану творчості за продуктами діяльності, можна виконати, лише в контексті життя особистості досліджуваного. Але це – лише одна сторона проблеми. Інша, не менш важлива, полягає в особливій позиції самого дослідника. Людина, яка науково вивчає світ, “знаходиться в особливих важливих відношеннях з досліджуваними об'єктами, і вона повинна зробити себе частиною своєї проблеми. Це означає, що суб'єкт ніколи не може бути відділеним від об'єкта, який він спостерігає” [10, с. 129]. Ролло Мей зазначає далі, що така постановка питання відкриває хибність думки, ніби правду можна зрозуміти лише в логіці і термінах зовнішніх об'єктів. Відкриваються широкі галузі “внутрішньої суб'єктивної реальності і виявляється, що така реальність може бути правдою, навіть якщо вона суперечить суб'єктивним фактам” [10, с. 129]. Питання про те, відбувається що-небудь суб'єктивно чи ні, вирішується тут на зовсім іншому рівні – так звана об'єктивна правда входить в складне й суперечливе відношення до правди суб'єктивної, правди внутрішнього світу особистості. Це, як бачимо, має пряме відношення до психології творчого акту: так, в ньому, зазвичай, переживається те, чого не було об'єктивно, але ж саме переживання і стан, який його “огортає”, є правдою для особистості творця. І ми не можемо ставитись до цього, як до вигадки, а лише як до реальності, реальності внутрішнього світу. Така зміна позиції є принциповою. Вона змушує “забути” про абстрактну об'єктивацію, а, навпаки, породжує діалогічну інтенцію дослідника – виникає бажання розпитувати, говорити з даною конкретною особистістю, яка

переживає цей об'єктивно-неможливий стан. Ось приклад, художній мікроетюд сімнадцятирічної дівчини:

Легко! Очень легко!!! ... никогда бы не подумала, что это настолько просто. Насколько просто!!! Все время меня убеждали, что это будет ужасно, жестоко, нечестно, да тяжело, в конце концов. Я боялась, боялась страшно, не оставляя места разуму. А он рвался на свободу, пытаюсь мне помочь, заставит меня мыслить. Страх сжигал мое сознание, оставляя его лишь безжизненной кучкой пепла в черепной коробке.

Страх забирал силы, истощая рассудок и заполняя собой все мое тело. Он поедал меня ... Я постоянно слышала голоса, они пугали. Они злили. Они тоже боялись. Голоса уходили и возвращались, их было много, они создавали в моей голове непрекращающийся гул, подобный ... ну тогда я еще не знала, на что он похож. Я страдала от этих голосов, они не знали, что я их слышу ... или знали ...

Страх. Безумный страх. Безумие от страха. Удивительно, но еще тогда я их любила. Хоть и не знала, как это надо делать ... Страх. Голоса ... еще немного ужас нарастает ... Голоса уже не голоса, а крики!

И вдруг все кончилось. Я родилась.

Как это прекрасно!

Как это легко.

Как это ...?

З позиції, яка тут проводиться, ми повинні однозначно прийняти, що перед нами – втілення правди – тобто, психічного стану, який переживається автором зараз. Ніхто не знає, що переживає людина під час народження, і, з іншого боку, ми точно знаємо, що це неможливо пам'ятати. Чому ж тоді так гостро хочеться вірити в те, що саме так ми й переживали цей момент? Чим досягається цей ефект? На це не можна відповісти лише з точки зору літературознавства, ми повинні хоч трішечки знати про автора-особистість. Екзистенційна проблема становлення, виокремлення Я-інстанції у внутрішньому світі – це ті речі, які досить болісно переживає дівчина. Саме вони і втілились в образ-переживання.

Одним з центральних в екзистенційній психології є поняття “Я є переживання”. Це дуже складне особистісне утворення, яке означає, що квінтесенцією існування є сила бути: “буття віднесено до майбутнього і невіддільне від становлення” [10, с. 583]. Це – переживання існування, усвідомленого в самосвідомості. Р.Мей зазначає спеціально, що “Я є переживання” не утворюється автоматично – людина має пройти через серйозні випробування життя і по-справжньому вирішити бути: “Мій сенс буття – це не моя

здібність бачити оточуючий світ, вимірювати його, оцінювати реальність. Це моя здатність бачити себе як істоту в цьому світі, знати себе як істоту, яка може робити все це” [10, с.151]. І далі, ще точніше і яскравіше: “Буття означає не “Я – суб’єкт”, а “Я є істота, яка може серед інших істот впізнати себе як суб’єкт того, що відбувається” [10, с.151]. Можна стверджувати, що “Я є переживання” є таким, що конститує стан творчості. Не захопленість (поглиненість) темою, не прагнення реалізувати задум є тут головним: творчість в дійсності дає можливість людині відчути реальність власного Я, його існування і становлення. Це настільки захоплює й сильне переживання (А.Маслоу назвав його “вершинним” або “межовим”), що людина раз по раз прагне відчути його ще і ще: в цьому дійсна приналежність творчого стану, і в цьому його проблематичність для особистості. Адже “Я є переживання” означає “зустріч” із своїм дійсним Я, власною сутністю (“зустріч” тут розуміється в тлумаченні М. Бубера [3]). Проте, сам Бубер зазначав, що “зустріч” не може продовжуватися занадто довго, вона ... минає. І саме тоді, здається, виникає те, що можна назвати постетапом творчості – вичерпаність людини. І треба знову жити, йти до нової “зустрічі”, до нового “Я є переживання”.

Своєрідним механізмом, завдяки дії якого стан творчості дозволяє суб’єкту відчути “Я є переживання” є вихід за ситуативність, буденність, за межі власних поточних бажань і вражень. Цей механізм має назву “трансценденція”. “Замість розщеплення буття на суб’єкта (людину, особистість) і об’єкта (річ, оточуюче середовище), – зазначає Л. Бінсвангер, – тепер в нас є єдність існування і “світу”, яка забезпечує трансценденцію [2, с. 34]. Здатність до трансценденції в екзистенційній психології розглядається як сутнісна характеристика людського існування. “Ця здатність, – зауважує Р. Мей, – вже встановлена в терміні “існувати”, тобто “виокремлюватися з”. Існування передбачає безперервне виникнення, трансцендування з минулого в справжнє і майбутнє” [2, с. 178]. Трансценденція означає не лише “вихід за” деякі межі, але й переживання, що з цим пов’язані, і саме тому “будь-який вірний опис людських істот вимагає прийняття до уваги переживання” [2, с. 178].

Самотрансценденція передбачає, що людина повинна піддавати сумніву існування взагалі і власне існування, зокрема. Цей сумнів може набувати неабиякої гостроти, болісності і конфліктності в деяких станах. Зокрема, ми маємо на увазі стан творчості як “чисту” трансценденцію. Рух особистості в стані “Я є переживання” може бути доволі складним, навіть, примарним, але це завжди є рух буття власного Я-існуючого.

Нарешті, ми маємо зазначити, що стан творчості, як самотрансценденція, як “перебування” в стані “Я є переживання” передбачає не лише “зустріч” з Я-існуючим, а й постійне підсилення його, утримання як такого і відсторонення від того, чим це Я не є. Отже, цей стан є таким, в якому загострено функціонує самосвідомість. “Самоусвідомлення передбачає самотрансценденцію... Усвідомлення себе як існуючого в світі передбачає здатність відсторонитися, подивитися на себе і на ситуацію, оцінити їх, а потім стимулювати себе нескінченним різноманіттям можливостей” [2, с. 181]. Творець переживає це дуже болісно, іноді трагічно, оскільки ситуація сприймається ним як роздвоєння “Я”. Ось як це виражає у своєму вірші В.Висоцький:

*И вкусы, и запросы мои – странны,
Я экзотичен, мягко говоря:
Могу одновременно грызть стаканы
И Шиллера читать без словаря.
Во мне два Я – два полюса планеты,
Два разных человека, два врага:
Когда один стремится на балеты –
Другой стремится прямо на бега.
Я лишнего и в мыслях не позволю,
Когда живу от первого лица, –
Но часто вырывается на волю
Второе Я в обличье подлеца.*

*И я борюсь, давлю в себе мерзавца, –
О, участь беспокойная моя! –
Боюсь ошибки: может оказаться,
Что я давлю не то второе Я.
Когда в душе я раскрываю гранки
На тех местах, где искренность сама, –
Тогда мне в долг дают официантки
И женщины ласкают задарма.
Но вот летят к чертям все идеалы,
Но вот я груб, я нетерпим и зол.
Но вот сижусь и тупо ем бокалы,
Забрасывая Шиллера под стол.
...А суд идет, весь зал мне смотрит в спину.
Вы, прокурор, вы, гражданин судья,
Поверьте мне, не я разбил витрину,
А подлое моё второе Я.*

*И я прошу вас: строго не судите, –
Лишь дайте срок, но не давайте срок! –
Я буду посещать суды как зритель
И в тюрьмы заходит на огонек.
Я больше не намерен бить витрины
И лица граждан – так и запиши!
Я воссоединю две половины
Моей больной, раздвоенной души!
Искореню, похороню, зарюю, –
Очищусь, ничего не скрою я!
Мне чуждо это я моё второе...
Нет! Это не мое второе Я!*

В кінці – ще одна важлива теза, ретельне розкриття якої потребує спеціальної роботи. Мова про те, що в психології існує думка, ніби стани творчості дуже близькі за своєю природою до граничних і хворобливих психічних станів. З того, що тут викладено, дуже гарно видно принципову різницю: стан творчості – це самотрансценденція через створення різних світів, відкритість їм і вільний вибір їх. Ознака психічного розладу – обмеженість одним – єдиним світом, фіксація на ньому. При паталогічних станах, зазначає Л. Бінсвангер: “свобода, яка дозволяє “світу” бути, замінюється несвободою пригніченості за допомогою того чи іншого “світопроекту” [2; с. 312]...

*За окном плакал дождь. Он оплакивал несбывшиеся мечты,
желания, разбитые судьбы людей...*

*За окном плакал дождь. Я потеряла счет дням. За окном плакал дождь.
На мокром стекле отражалась жизнь. Настоящая жизнь: без макияжа и украшений.*

Ее серое лицо, все в бороздах морщин, выражало глубокую неприязнь ко всему происходившему извне. Потухшие глаза, как свидетели бесконечной усталости. Да, они устали. Устали смотреть на мировое самоубийство.

Кто-то сказал: “Апокалипсис”? Когда-нибудь? Нет. Сейчас, здесь, уже!

Технический прогресс? О, да! Прогресс, приближающий нас к смерти.

За окном плакал дождь. Плакал? Рыдал! Ха! Было бы очень смешно, если бы случился второй всемирный потоп. По-моему, для полного краха нам только этого не хватает. Чего мы только не придумали для уничтожения себе подобных. Удивительные создания – люди! И не звери, нет, еще хуже. Банальные мысли, достойные банальных фраз.

Дождь. Он размывает мысли и мелкими каплями они растекаются внутри меня. Мерзкие прохладные капли. Они текут, стекают, образуют громадные лужи. Их много. Они везде. Они ничего не меняют...

Отже, основні особливості стану творчості полягають в тому, що вони дають можливість людині відчувати реальність власного Я, його існування і становлення. Стан творчості – це самотрансценденція через створення різних світів, відкритість їм і вільний вибір їх. Стан творчості доцільно вивчати методом аналізу продуктів діяльності, що ми й здійснили в даній роботі. Творчість виникає з прагнення побачити, зробити щось по-новому і відчувати задоволення від цього. Це відображення прагнення зробити своє, свій продукт. На найбільш загальному рівні розгляду творчість виступає вираженням специфічної людської позиції в світі, яка полягає в тому, що людина постійно виходить за межі вже досягнутого, робить свою життєдіяльність предметом свого усвідомлення і волі, створює своєю працею умови, які формують в ній потребу у більш багатшому людському розвитку. Дослідження творчості як психічного стану особистості розкриває нові перспективи для вивчення психічних станів як особливих психологічних феноменів.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М.: Наука, 1979. – 231 с.
2. Бинсвангер Людвиг. Бытие – в мире: Избранные статьи / Л. Бинсвангер; [пер. с англ. Е. Сурпиной]. – М.: “КСП+”; СПб.: Ювента, 1999. – 300 с.
3. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер // Квинтэссенция. Философский альманах. – М.: Политиздат, 1992. – С. 294–370.
4. Бурно М. Е. Психотерапия творческим самовыражением. – М.: Медицина, 1988. – 257 с.
5. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор; [пер. с дат.] – М.: Республика, 1997. – 383 с.
6. Левитов Н. Д. Классификация психических состояний. Психические состояния: [хрестоматия] / Н. Д. Левитов. – СПб: Питер, 2000. – С. 181–184.
7. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев // Философия, мифология. Култура. – М.: Политиздат, 1991. – С. 21–186.
8. Максименко С. Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим: навчальний посібник / С. Д. Максименко, Н. Ф. Шевченко. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України; Ніжин: Міланік, 2007. – 115 с.

9. Мамардашвили М. К. Классика и современность: две эпохи в развитии буржуазной философии / М. К. Мамардашвили, Э.Ю.Соловьев, В. С. Швырев // Философия в современном мире. Философия и наука. – М.: Наука, 1982. – С. 28–54.
10. Мэй Р. Мужество творить. – М.: Класс, 2001. – 476 с.

The article reveals the main features of creativity, namely that enable a person to feel the reality of Self, its existence and development. Established that the state of art appropriate analysis method to study the products of what we did in this work.

Key words: state of art, features, method of analysis products.

Отримано: 28.03.2010

УДК 376.1-056.264

С.А.Михальська

Чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника

Стаття присвячена проблемі комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Розглядаються основні чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: чинники, критерії, дошкільник, комунікативно-мовленнєвий розвиток.

Статья посвящена проблеме коммуникативно-речевого развития ребенка дошкольного возраста. Рассматриваются главные факторы и критерии коммуникативно-речевого развития.

Ключевые слова: факторы, критерии, дошкольник, коммуникативно-речевое развитие.

Розуміння сутності комунікативно-мовленнєвого розвитку та особливостей його перебігу у дошкільному віці дає нам право перейти до розгляду досліджень, які стали засадничими при визначенні чинників та критеріїв комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Це питання умовно розподілимо на такі напрямки: визначення сутності поняття “розвиток” у контексті вказаної проблеми; огляд чинників комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника; встановлення критеріїв комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.